

УДК 378.014(477)

Антонов А. В., д.держ.упр., доц., ЧДУ ім. П. Могили

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ АКТИВІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

У статті розглянуто механізми державного регулювання процесу активізації академічної мобільності та запропоновано інструментарій забезпечення подальшого розвитку національної системи освіти задля входження України у європейський та світовий освітній простір як гідного і рівноправного члену співтовариства.

Ключові слова: *мобільність, мобільність особистості, академічна мобільність, державне регулювання процесу активізації академічної активності.*

In the article the mechanisms of government control of process of activation of academic mobility are considered and the tool of providing of further development of the national system of education is offered for included of Ukraine in European and world educational space as deserving and equal in rights member of concord.

Keywords: *mobility, mobility of personality, academic mobility, government control of process of activation of academic activity.*

Постановка проблеми. Вирішенням найважливішої задачі нового століття – підвищення якості вищої освіти є активізація академічної мобільності, як найбільш розвиненої форми інтернаціоналізації освіти, яка забезпечує доступ до провідних наукових здобутків розвинених країн та сприяє розвитку міжкультурної взаємодії.

Необхідними для розуміння сутності академічної мобільності, її принципів та інструментів активізації є документи наднаціонального рівня. Однак, слід усвідомлювати, що вони лише включають загальні принципи, підходи і цінності та служать трампліном для їх реалізації на національному рівні. Як і решта аспектів Болонського процесу, налагодження мобільності вимагає врахування соціально-економічних та культурних особливостей. Тому застосування тих чи інших механізмів державного регулювання процесу активізації академічної мобільності є справою кожної окремої країни і невідривно пов'язана з державною політикою та стратегією розвитку вищої освіти, за основу якої взято державні цілі [4, с. 48].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх років науковці у галузі державного регулювання активно працюють над розробкою теоретико-методологічних засад державного регулювання національної сис-

теми освіти. Серед вітчизняних учених вагомих внесок у теорію і практику формування ефективних механізмів державного регулювання розвитку освіти зробили В. Андрущенко, Т. Боголіб, Є. Бойко, В.Буковинський, Н. Верхоглядова, Н. Волкова, А. Дем'янчук, В. Марцинкевич, Я. Нейматова, та інші. Предметом їх досліджень стали: процес формування ефективних механізмів державного регулювання національної системи освіти та можливості їх впровадження в найближчій перспективі (з урахуванням участі держави у міжнародних інтеграційних процесах), стан розвитку академічної мобільності в країнах ОЕСР і у світі в цілому; причини гальмування розвитку академічної мобільності в Україні тощо.

Відзначаючи вагомий внесок науковців у розвиток державного регулювання системи освіти, варто наголосити, що не зважаючи на активність науково-практичних досліджень у даній сфері серед наукових напрацювань вітчизняних учених бракує тематичних досліджень з державного регулювання процесу активізації академічної мобільності як одного з пріоритетних векторів стратегічного розвитку національної системи освіти та міжнародної співпраці вищих навчальних закладів (науково-дослідних установ), що саме і вимагає на більш поглиблене вивчення механізмів державного регулювання процесу активізації академічної мобільності та їх інструментарію.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження механізмів державного регулювання процесу активізації академічної мобільності та визначення інструментарію забезпечення подальшого розвитку національної системи освіти задля входження України у європейський та світовий освітній простір як гідного і рівноправного члену співтовариства.

Виклад основного матеріалу. Явище державного регулювання процесу активізації академічної мобільності є складним і багатогранним. Саме тому до тепер не існує сталого, вичерпного та загальновизнаного визначення даного поняття, що і вимагає на детальне дослідження таких понять, як «мобільність особистості», «академічна мобільність» та «державне регулювання процесу активізації академічної мобільності».

Поняття мобільність в цілому слід інтерпретувати в якості модного концепту, який обґрунтовує рух, безперервність, плинність та відсутність кордонів [15]. Вона притаманна всьому: еволюції, світу, державам, державному регулюванню та його системам (підсистемам). Вона характерна і для освіти, яка повинна не лише постійно модернізуватися для надання якісних за змістом навчальних знань, умінь і навичок (бути гнучкою), а й забезпечувати мобільність підготовленого спеціаліста на ринку праці, закладаючи індивідуальні якості його професійної та інших видів мобільності [14], тобто забезпечувати мобільність особистості в цілому.

Звідси, під мобільністю особистості слід розуміти процес саморозвитку людини протягом життя, в межах якого відбувається становлення суб'єктної активності особистості на основі розвитку й структурування сукупності професійно орієнтованих характеристик, що забезпечують реалізацію

функцій пізнання, спілкування і регуляції в конкретних видах діяльності та на різних етапах професійного шляху.

Деякі науковці ототожнюють мобільність особистості з академічною мобільністю, проте такі твердження є не цілком вірні. Для того щоб впевнитись в помилковості зазначених трактувань пропонуємо більш детально зупинитись на розгляді існуючих визначень поняття академічної мобільності поданих в табл. 1.

Таблиця 1

Трактування визначення поняття «академічна мобільність»

Автори	Зміст поняття
Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України [10]	Академічна мобільність передбачає участь студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу (в Україні або за кордоном), проходження навчальної або виробничої практики, проведення наукових досліджень з можливістю перезарахування в установленому порядку освоєних навчальних дисциплін, практик тощо
Закон України «Про вищу освіту» [9]	Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами
Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність [8]	Академічна мобільність це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність тощо в іншому вищому навчальному закладі на території України чи поза її межами.
Гуляєва Н. М. [2]	Академічна мобільність – це можливість упродовж періоду навчання провчитись один або більше семестрів в іншому вищому навчальному закладі, де готують фахівців з цієї ж спеціальності із зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання; ефективніше розвивати особистий інтелектуальний потенціал
Степко М. Ф. [12]	Студентська академічна мобільність – це процес здобуття студентом знань і навичок у ВНЗ країни, в якій він не має статусу громадянина
Д. Гуея [16]	Академічна мобільність – це будь-яка з форм міжнародної мобільності з метою навчання між двома (двохстороння) чи більше (багатостороння) мережею вищих навчальних закладів та набуття нових знань студентами, що відбувається у процесі індивідуального одностороннього чи двостороннього обміну

Мокій А. І., Лапшина І. А. [5]	Академічна мобільність – це здатність людей до навчання, підвищення рівня знань, вмінь та компетенцій впродовж життя для відповідності ринку праці незалежно від країни
Свириденко Д. Б. [11]	Академічна мобільність – це форма освітньої інтернаціоналізації
Фініков Т. В., Шаров О. І. [6]	Академічна мобільність – це дієвий інструмент трансферу нових знань, передових наукових, дидактичних та управлінських технологій, який дозволяє наближувати вітчизняну науково-освітню сферу до світового мейнстріму.

Вивчення визначень поданих в табл. 1, дозволяє чітко стверджувати, що академічна мобільність є лише одним з різновидів мобільності особистості і тому ототожнення цих понять слід вважати необґрунтованим.

Водночас говорячи про змістовність поняття «академічної мобільності» слід підкреслити, що переважна більшість визначень даного поняття зводиться лише до питання вільного пересування суб'єктів освітнього процесу й питання визнання наявного рівня національної освіти в контексті інтернаціонального освітнього простору, яке повинне забезпечити вільний доступ до освітньої й професійної діяльності в інших країнах [1, с. 39], тобто трактується лише за географічним підходом.

Однак академічна мобільність не може обмежуватися лише можливістю навчатися або працювати за кордоном, а саме по собі визнання національних дипломів іншими країнами ще не є доступом до професійної діяльності в цих країнах. У цей час таким доступом, поза залежністю від географічного, освітнього простору, стає професійна компетентність фахівця. Оскільки сьогодні важливо не тільки й не стільки отримати доступ до міжнародних освітніх програм, але й уміти використовувати отримані знання й досвід у своїй професійній діяльності. [13, с. 645], то сутність академічної мобільності більш вірно розглядати за професійно-компетентним підходом ніж за географічним.

На думку автора за професійно-компетентним підходом під академічною мобільністю слід розуміти індивідуальну освітню траєкторію суб'єктів освітнього процесу, побудовану виходячи з їх особистісного потенціалу, ціннісної й професійної спрямованості, прагнення до безперервного саморозвитку й постійного професійного зросту.

Академічна мобільність, як свідчить практика, є системним явищем. Вона враховує об'єктивну сторону (державну політику в галузі освіти - професійної освіти (навчання), державну кадрову політику в різних професійних групах, нормативно-правові умови освіти, навчання, у тому числі професійного, професійної діяльності) та суб'єктивну (особисті якості людини в академічному та професійному середовищах) як певну структуровану мо-

дель, парадигму забезпечення даного виду мобільності як основної складової успішності в навчанні, а згодом – професіоналізму [14]. Тож, процес її активізації залежить від середовища в якому вона протікає, суттєвий вплив на формування якого має саме державне регулювання процесу активізації академічної мобільності суб'єктів освітнього та наукового процесу.

На думку автора, під державних регулюванням процесу активізації академічної мобільності слід розуміти сукупність правових, організаційних, економічних та інформаційних дій держави, спрямованих на створення належного середовища для реалізації права суб'єктів освітнього та наукового процесу на академічну мобільність.

Механізми державного регулювання процесу активізації академічної мобільності, визначено на законодавчому рівні, в таких документах, як Закон України «Про вищу освіту» [9], Положенні про порядок реалізації права на академічну мобільність, затвердженого постановою КМУ від 12 серпня 2015 р. за № 579 (далі – Положення) [8], Національній стратегії розвитку освіти на 2012-2021 роки [7] та ін. Проте перш ніж перейти до розгляду дій держави та механізмів державного регулювання процесу активізації академічної мобільності варто зупинитись на вивченні видів академічної мобільності та їх відмінних рис, оскільки специфіка окремих видів академічної мобільності вимагає на специфічні механізми державного регулювання (рис. 1).

Згідно з Положенням за місцем реалізації права на академічну мобільність розрізняють внутрішню та міжнародну академічну мобільність.

Статистика останніх років свідчить, що внутрішня мобільність в нашій державі набуває більш швидких темпів розвитку, ніж міжнародна. По-перше, процедура переведення студента з одного українського ВНЗ до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS є доволі простою, ніж переведення до іноземного ВНЗ. По-друге, прискоренням темпів розвитку внутрішньої мобільності студентів, викладачів та самих університетів стала і тимчасова окупація Криму та непідконтрольність українській владі частини територій Донецької та Луганської областей.

Водночас міжнародна академічна мобільність студентів в Україні розвивається дуже повільно. Закордонне навчання й стажування за рахунок ВНЗ або держави становить менше 10 % від офіційно оголошеної кількості «мобільних українських студентів». Основними причинами гальмування міжнародної академічної мобільності студентів за результатами досліджень спостережної групи Болонського процесу (BFUG) визнано: брак фінансування, відмова в наданні віз до країн Шенгенської зони, мовні бар'єри, організація навчання, правові питання, брак інформації про можливості навчання за кордоном тощо.

Однією з найболючіших проблем розвитку міжнародної академічної мобільності української молоді є і відсутність на державному рівні мотивації та стимулювання продовження кар'єри в Україні. Неодноразові обговорення

цієї теми на різних рівнях впродовж останніх десяти років поступово стали сприйматись як атрибут зміни влади в країні (2005, 2010, 2014 рр, ...).

Рис.1. Класифікація видів академічної мобільності

Джерело : побудовано авторами за [8]

Разом з тим, привабливі пропозиції для працевлаштування українцям з іноземною освітою пропонують, хіба що, великі та середні компанії, які орієнтують свою діяльність на інноваційні бізнес-моделі. Державний сектор та науково-освітня сфера не мають для цього власних ресурсів і не отримують належної підтримки від уряду [6, с. 120].

Ситуація з міжнародною академічною мобільністю кадрів ще гірша, ніж з академічною мобільністю студентів, оскільки стажування викладачів українських ВНЗ у провідних європейських університетах ніяк не координується й не фінансується українськими ВНЗ або державою. Спільні наукові програми підготовки фахівців із провідними європейськими університетами мають поодинокий характер. Укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів про обмін кадрами відбувається епізодично й часто має односторонній характер, оскільки іноземні університети можуть профінансувати перебування своїх фахівців за кордоном, а вітчизняні намагаються здійснювати це «за рахунок приймаючої сторони» [3, с. 33]. В умовах, коли держава фінансує лише зарплату викладачам, стипендію студентам і частину коштів на комунальні витрати, українські ВНЗ не в змозі організувати академічну мобільність на належному рівні.

Отже в плані розвитку академічної мобільності (як вхідної, так і зовнішньої), сучасна Україна залишається набагато позаду інших європейських країн – членів ЄПВО. Згідно зі статистичними даними, опублікованими в Доповіді про впровадження Болонського процесу 2013 року, вхідна мобільність студентів з країн ЄПВО дорівнює 0,35% (при середньому значенні 1,72% в переліку 36 країн), зовнішня мобільність в країні ЄПВО дорівнює 0,8% (при середньому значенні 1,83 в переліку з 50 країн) [17]. Такі низькі показники мобільності студентів характеризують освітню галузь України як «закриту» систему, тобто таку, яка не є привабливою порівняно з іншими європейськими країнами, студенти якої не мають ті ж самі можливості навчатися за кордоном, як в інших країнах [4, с. 50].

Тож, приходимо до висновку, що для України досягнення ефективної міжнародної академічної мобільності в контексті Болонського процесу реально лише за умови формування і впровадження оновленого інструментарію механізмів державного регулювання процесу активізації академічної мобільності, серед яких, на думку автора, пріоритетними мають стати: адміністративно-правовий, організаційний, економічний механізми та механізм інформаційного забезпечення (рис. 2).

Виходячи з рис. 2 на адміністративно-правовому рівні для приведення національної вищої освіти у відповідність до загальноєвропейських стандартів і вимог вважаємо за необхідне сформулювати належне інституційне середовище шляхом надання університетам вищого рівня автономності, що сприятиме підвищенню рівня відповідальності суб'єктів освітнього процесу та самостійності прийняття рішень згідно із встановленими європейськими стандартами.

Рис. 2. Механізми та інструменти державного регулювання процесу активізації академічної мобільності

Довідково: авторське бачення

Щодо інструментів стандартизації освіти, то слід зазначити, що вони мають бути спрямовані на вжиття заходів по розробці національних стандартів у галузі вищої освіти на основі європейських, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності та інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програм.

Застосування дозвільних інструментів має бути спрямоване на спро-

щення візового режиму як для українських, так і іноземних студентів.

Інструменти визнання мають забезпечити ратифікацію набутих знань і оптимальних можливостей для визнання європейських дипломів і наукових ступенів в Україні і українських у країнах Європи.

Інструментарій економічного механізму державного регулювання процесу активізації академічної мобільності має бути спрямований на забезпечення фінансової доступності навчання за кордоном та забезпечення мотивації і стимулювання повернення молодих фахівців в Україну.

Щодо організаційного механізму державного регулювання процесу активізації академічної мобільності, вважаємо за доцільне в першу чергу забезпечити державне регулювання завдяки інструментам інфраструктурного забезпечення. Тобто для того, щоб країна була привабливою для іноземних студентів і викладачів, важливо, щоб були створені належні умови для навчання або викладання і проживання. Бажаним є і виявлення можливостей надання іноземним студентам, котрі навчаються в рамках програм мобільності, тих самих пільгових тарифів, які мають українські студенти, а також видалення правових та адміністративних перепон для активізації міжнародної академічної мобільності.

У вирішенні кадрового забезпечення доречним було б передбачити фінансування коштами бюджету вжиття заходів по активізації міжнародної професійної мобільності професорсько-викладацького складу ВНЗ.

Серед інструментів організаційного механізму державного регулювання процесу активізації академічної мобільності на особливу увагу заслуговують інструменти справжньої академічної свободи українських студентів і індивідуалізації навчання, вжиття яких дозволить студентам вільно обирати освітню траєкторію та забезпечить гнучкість розподілення навчального часу.

Підґрунттям формування належного інформаційного забезпечення мають стати інструменти відкритого доступу до навчальних програм і супутніх послуг та інструменти науково-інформаційного забезпечення.

Не менш важливими інструментами механізму інформаційного забезпечення слід визнати і інструменти моніторингу експорту-імпорту освітніх послуг, оскільки невжиття таких інструментів та відсутність статистичних даних знижує привабливість нашої країни для іноземних здобувачів вищої освіти, а отже і гальмує розвиток міжнародної академічної мобільності.

Висновки. Запровадження на практиці поданих пропозицій щодо формування механізмів та інструментарію державного регулювання процесу активізації академічної мобільності сприятиме: створенню оптимального балансу між внутрішньою та зовнішньою академічною мобільністю; активізації розвитку міжнародного співробітництва ВНЗ; вдосконаленню освітніх технологій, підвищенню якості української освіти до світового рівня; наближенню національної системи освіти до загальноєвропейської, а отже, входженню українських ВНЗ до європейської спільноти як гідних і рівноправних членів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення механізмів державного регулювання інших видів академічної мобільності.

Список використаних джерел

1. Вітвицька С. Практикум з педагогіки вищої школи. Методичний посібник для студентів магістратури за модульно-рейтинговою системою навчання / С. Вітвицька. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 396 с.

2. Гуляєва Н. М. Мобільність викладачів і студентів: проблеми та орієнтири / Н. М. Гуляєва // Матеріали VI щорічної міжнародної конференції «Розбудова менеджмент-освіти в Україні» (17–19 лютого 2005 р., м. Дніпропетровськ). – К. : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. – С. 76–81.

3. Грищук Ю. В. Міжнародна академічна мобільність в Україні: проблеми та перспективи / Ю. В. Грищук// . – 2014, № 2 (6). – С. 33–40.

4. Карапетян А. О. Підвищення академічної мобільності як стратегічне завдання державної політики в сфері освіти / А. О. Карапетян// №1-2 (15–16). – С. 48–55.

5. Мокій А. І., Лапшина І. А. Академічна мобільність: виклики і загрози для людського капіталу України / А. І. Мокій, І. А. Лапшина // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – № 11. – Серія «Міжнародні відносини». – Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. – С. 14–17.

6. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с.

7. Національна стратегія розвитку освіти на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/.../nats_strategia.pdf.

8. Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність. Постанова КМУ від 12 серпня 2015 р. № 579 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid>.

9. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>.

10. Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України, затверджене наказом МОН від 29 травня 2013 року № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.ua>.

11. Свириденко Д. Б. Академічна мобільність в дискурсі глобалізації вищої освіти / Д. Б. Свириденко // Філософські обрії. – 2013. – Вип. 29. – С. 183–190.

12. Степко М. Ф. Болонський процес у фактах і документах /

М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин // К. : Вид-во ТДПУ, 2006. – 52 с.

13. Циганаш А. В. Роль академічної мобільності у професійному розвитку майбутніх фахівців / А. В. Циганаш// Проблеми сучасної психології. – 2013. – Вип. 22. – С. 641–654.

14. Шпекторенко І. В. Структура академічної мобільності персоналу: управлінський аспект [Електрон. ресурс] / І. В. Шпекторенко. – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/Patp/2009_2/09sivpua.pdf.

15. Mike Byram, Fred Dervin. Students, Staff and Academic Mobility in Higher Education / Mike Byram, Fred Dervin – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.usq.edu.au/8075/4/Binder1.pdf>.

16. Daniel Guay «International Academic Mobility: Two Decades of Practice International Academic Mobility in Higher Education (IAMHE): Building up a fully structured campus-wide IAM Core Program» June 15, 2010, pp. 1–4.

17. The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ehea.info/Uploads>.